

รูปแบบตัวชี้วัดการจัดการกองทุนพัฒนาชุมชนตามศาสตร์พระราชา

An Indicator Model for Community Development Fund Management based on the King's Philosophy

¹อัจฉรา โยมสินธุ์ และ ²ปริยานุช ธรรมปิยา

¹Atchara Yomsin, and ²Priyanut Dharmapiya

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

National Institute of Development Administration, Thailand

E-mail: ¹atchara.yom@nida.ac.th, ²priyanut.nida@gmail.com

Received February 27, 2025; Revised April 15, 2025; Accepted April 20, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ถอดบทเรียนการจัดการกองทุนชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง 2) พัฒนารูปแบบตัวชี้วัดการจัดการกองทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชา เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะในการจัดการกองทุนชุมชนอย่างยั่งยืน พื้นที่วิจัย คือ ชุมชนที่มีกองทุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ 1) ชุมชนตำบลงิ้วเหล็ก จังหวัดปราจีนบุรี 2) ชุมชนบ้านน้ำปาก จังหวัดน่าน 3) ชุมชนบ้านโคกล่ามแสงอร่าม จังหวัดอุดรธานี และ 4) ชุมชนบ้านปากซวด จังหวัดสุราษฎร์ธานี และอีก 3 ชุมชนที่เป็นพื้นที่ทดสอบ ได้แก่ 1) ชุมชนคลองรังสิต จังหวัดปทุมธานี 2) ชุมชนป่าภูเก้า ภูกระแต จังหวัดขอนแก่น และ 3) ชุมชนตำบลแก้มมะกรูด จังหวัดอุทัยธานี การวิจัยเชิงคุณภาพนี้ เก็บข้อมูลโดยการประชุมกลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ 16 คน และผู้ให้ข้อมูลสำคัญชุมชนละ 10 -15 คน ที่คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและแบบวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) กองทุนชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถเป็นต้นแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เป็นกองทุนที่จัดตั้งขึ้นจากความต้องการของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาภายใน อาทิ ปัญหาหนี้สิน ขาดแคลนทุนประกอบอาชีพ เข้าไม่ถึงแหล่งทุน ต้องการจัดการทรัพยากรร่วม การมีกองทุนชุมชนที่เข้มแข็งส่งผลให้เกิดการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง 2) ตัวชี้วัดการจัดการกองทุนชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 ด้าน ได้แก่ 1) โครงสร้างและทิศทางการดำเนินงานของกองทุน 2) กลไกการบริหารจัดการ 3) การจัดการการเงิน 4) การจัดสวัสดิการสังคม และ 5) การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยข้อเสนอแนะจากการค้นพบนี้ ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้ขยายผลในการพัฒนากองทุนชุมชนให้มีความเข้มแข็งเพื่อเพิ่มความมั่นคงของชุมชนได้

คำสำคัญ: กองทุนชุมชน; การพัฒนาชุมชน; ตัวชี้วัด; ศาสตร์พระราชา; การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

This research study aims to 1) extract lessons learned from the management of community funds based on the Sufficiency Economy Philosophy, 2) develop indicators for fund management following the King's philosophy, and 3) develop recommendations for strengthening community fund management sustainably. The research was conducted in four model communities with strong community funds: 1) Dong Khee Lek Subdistrict Community, Prachinburi Province; 2) Ban Nam Pak Community, Nan Province; 3) Ban Khok Lam Saeng Aram Community, Udon Thani Province; and 4) Ban Pak Suad Community, Surat Thani Province. Additionally, three other communities were selected as test sites for indicators: 1) Khlong Rangsit Community, Pathum Thani Province; 2) Pa Phu Tham Phu Kratae Community, Khon Kaen Province; and 3) Kaen Makrut Subdistrict Community, Uthai Thani Province. This study employed a qualitative research approach, collecting data through focus group discussions and in-depth interviews with 16 experts and 10–15 key informants from each community, selected through purposive sampling. The research tools included semi-structured questionnaires and content analysis forms.

The findings revealed that 1) strong community funds that serve as models for sustainable development are those established based on the community's need to address internal issues such as debt problems, lack of capital, limited access to funding sources, and the need for shared resource management. A well-managed community fund contributes not only to economic development but also yields positive social, cultural, and environmental impacts, aligning with the Sufficiency Economy Philosophy and 2) indicators for strong community fund management consist of five key components: 1) structure and operational direction of the fund, 2) management mechanisms, 3) financial management, 4) social welfare management, and 5) sustainable development. The recommendations derived from these findings can be utilized by communities and relevant organizations to strengthen community development funds and promote greater community resilience.

Keywords: Community fund; Community development; Indicators; The King's Philosophy; Sustainable development

บทนำ

ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะชุมชนในภาคการเกษตร การไม่มีเงินทุนหรือขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน ทำให้เกษตรกรไทยจำนวนมากต้องตกอยู่ในวงจรแห่งความยากจน ด้วยรูปแบบการทำเกษตรที่สร้างรายได้ไม่สูง แต่มีความเสี่ยงสูง ทำให้เกษตรกรมักจะมีขาดทุน มีรายได้ไม่พอรายจ่าย และไม่มีเงินออม (จิรัฐ เชนพืงพร และ ปัญจพัฒน์ ประสิทธิ์เดชสกุล, 2565) อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันพบว่ามีชุมชนหลายแห่งที่ดำเนินการพัฒนาชุมชนภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้โดยนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ จนประสบผลสำเร็จทำให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จนคนหนุ่มสาวที่เคยทอดทิ้งชุมชนไปหางานทำในเมืองกลับมาใช้ชีวิตในชุมชน (นิรุช ดำรงชัย, 2561) การพัฒนาชุมชนภาคการเกษตรตามศาสตร์พระราชา โดยเฉพาะตามทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า ที่มุ่งให้เกิดการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยขยายขอบเขตของกิจกรรมพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ ให้เกิดความสามารถในเชื่อมโยงประสานกับหน่วยงาน องค์การภายนอกเป็นเครือข่ายพัฒนา เสริมสร้างความอยู่ดีกินดี ความมั่นคงในอาชีพอย่างยั่งยืนได้ ดังเช่น ชุมชนตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ที่รวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับความจน จากที่ประสบปัญหาน้ำท่วม น้ำแล้ง จนชาวบ้านมีหนี้สินมากมาย กลายมาเป็นชุมชนต้นแบบที่เข้มแข็ง มีความรู้ในการบริหารจัดการพื้นที่ มีน้ำเพียงพอ มีกองทุนสัจจะออมทรัพย์เป็นแหล่งทุนที่บริหารจัดการโดยชุมชนเอง ที่ปัจจุบันครอบคลุมทั้ง 14 หมู่บ้าน มีเงินทุนสะสมกว่า 347 ล้านบาท (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร, 2560)

เพราะ น้ำ คือหัวใจของการทำการเกษตร การพัฒนาชุมชนจะเกิดความยั่งยืนได้ ก็ต่อเมื่อชุมชนสามารถพึ่งตนเองในการจัดการน้ำได้ในระยะยาวด้วยงบประมาณของชุมชนเอง มีชุมชนจำนวนมากที่สามารถจัดการน้ำในชุมชนได้ แต่หาชุมชนไม่สามารถจัดการน้ำให้เกิดการสร้างอาชีพที่มั่นคง และมีกองทุนชุมชนที่เข้มแข็งได้ ยังต้องพึ่งพางบประมาณจากหน่วยงานภายนอกเพื่อใช้ในการบำรุงรักษาระบบบริหารจัดการน้ำในชุมชน ถือว่ายังมีความเสี่ยงเพราะยังต้องรอการช่วยเหลือจากภายนอก ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการน้ำในชุมชนอย่างยั่งยืนจะมีการจัดการ “กองทุนชุมชน” ที่ดี มีประสิทธิภาพ จนมีสวัสดิการ มีงบประมาณเพียงพอที่จะสามารถหมุนเวียนกลับมาใช้ในการบริหารจัดการน้ำในชุมชนได้ ชุมชนพึ่งพาตนเองได้จากเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชน จนสามารถดูแลคนและชุมชนได้ ทั้งด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ การสร้างอาชีพ สร้างรายได้ที่มั่นคง และด้านสวัสดิการสังคมที่เพิ่มคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างยั่งยืน ความสามารถในการบริหารจัดการกองทุนชุมชนจนสามารถพึ่งตนเองได้ เป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มความเข้มแข็งและความมั่นคงในการจัดการในชุมชน โดยเฉพาะการจัดการเงินทุนอย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากผ่านการสร้างอาชีพและรายได้ รวมถึงการจัดสวัสดิการชุมชนอย่างเป็นระบบ จะช่วยเสริมหนุนให้บรรลุวิสัยทัศน์ตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงสนใจถอดบทเรียนการจัดการกองทุนชุมชนในชุมชนต้นแบบที่มีความเข้มแข็งตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 4 ชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบตัวชี้วัดในการจัดการกองทุนชุมชน โดยจะได้นำร่างรูปแบบตัวชี้วัดไปทดสอบในอีก 3 ชุมชน เพื่อให้ได้เครื่องมือที่จะช่วยสนับสนุนการขยายผลทฤษฎีใหม่ในพระราชดำริอย่างมีประสิทธิภาพในการเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากของประเทศให้มีความเข้มแข็ง มั่นคงอย่างสมดุลและยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นขั้นเป็นตอนในวงกว้างต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาและถอดบทเรียนแนวคิด แนวปฏิบัติ และรูปแบบการจัดการกองทุนชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนต้นแบบ
2. พัฒนารูปแบบตัวชี้วัดในการจัดการกองทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาเพื่อจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดการกองทุนชุมชนให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

การทบทวนวรรณกรรม

คณะผู้วิจัยทบทวนแนวคิด งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เข้าใจบริบทเนื้อหาประเด็นที่จะศึกษาและเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถามสำหรับการสัมภาษณ์และจัดประชุมกลุ่ม เพื่อถอดบทเรียนและพัฒนารูปแบบตัวชี้วัดในการจัดการกองทุนชุมชน ซึ่งสรุปความสัมพันธ์ของวรรณกรรม ได้ดังนี้

ภาคการเกษตรเป็นภาคส่วนสำคัญในประเทศไทยที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนในประเทศ (กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์, 2564) ข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรระบุว่า ประเทศไทยมีเนื้อที่เพื่อทำการเกษตร 149.2 ล้านไร่ (สำนักงานทรัพยากรน้ำ, 2560 อ้างใน พันธุ์ทิพย์ นवानุช และคณะ, 2565) โดยทรัพยากรที่สำคัญของภาคการเกษตร คือ ทรัพยากรน้ำ (พันธุ์ทิพย์ นवानุช และคณะ, 2565) การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายและประชาชนในการจัดการน้ำต้องพัฒนากลไกและกระบวนการบริหารจัดการเชิงบูรณาการขึ้นมา โดยเสริมสร้างเครือข่ายการประสานงานและการทำงานร่วมกันของฝ่ายราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน และประชาชนในท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับการให้ความรู้แก่แกนนำชุมชน เพื่อเพิ่มศักยภาพกระบวนการเรียนรู้และริเริ่มในชุมชน พัฒนาระบบรวบรวมและจัดทำข้อมูลระดับท้องถิ่นให้สอดคล้องกัน สร้างกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมคิดร่วมทำ เพื่อเพิ่มศักยภาพทางสังคม สามารถร่วมกันนำพาให้การจัดการทรัพยากรน้ำทุกด้านเป็นไปอย่างมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (ปราโมทย์ ไหมกัลด, 2557) การจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนจะเกิดความยั่งยืนได้ ก็ต่อเมื่อชุมชนสามารถพึ่งตนเองในการจัดการน้ำได้ในระยะยาว โดยเฉพาะในด้านงบประมาณการจัดการน้ำ ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการน้ำชุมชนอย่างยั่งยืน และมีการจัดการ “กองทุนชุมชน” ที่ดี มีประสิทธิภาพ จนกองทุนมีสวัสดิการ มีงบประมาณเพียงพอที่จะสามารถหมุนเวียนกลับมาใช้ในการบริหารจัดการน้ำชุมชนได้ ชุมชนพึ่งพา

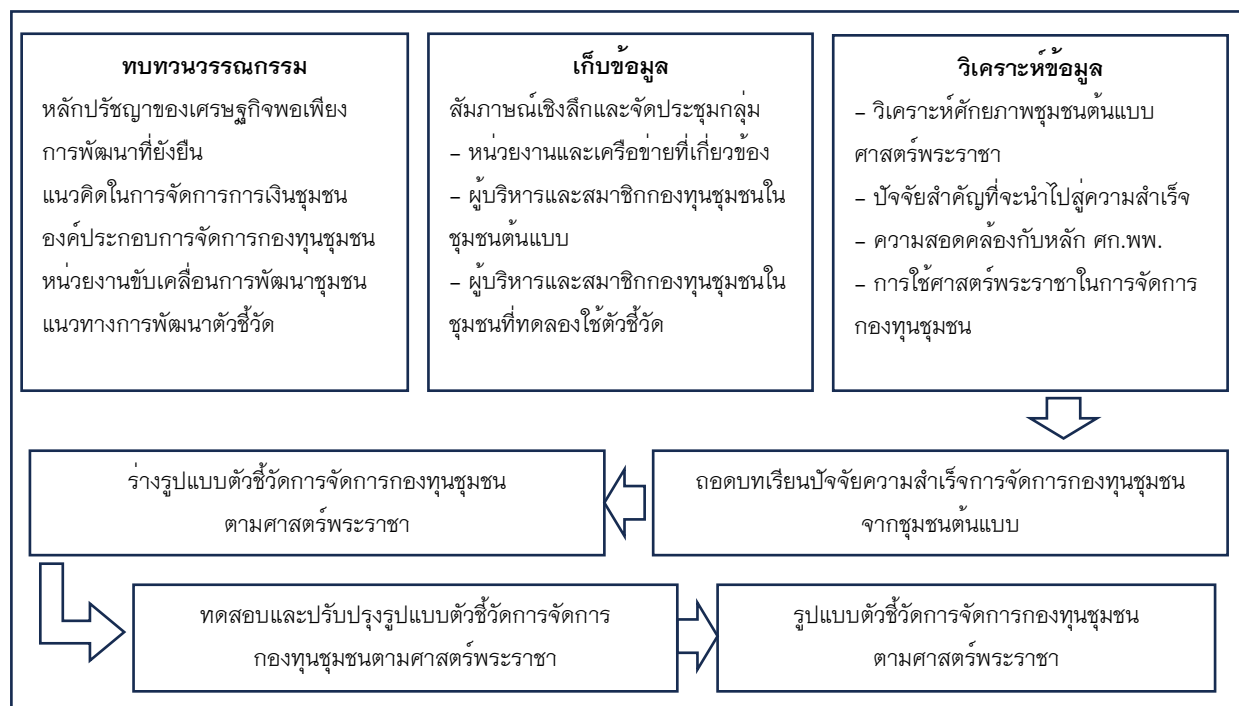
ตนเองได้จากเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชนที่ครบวงจร จนสามารถดูแลคนและชุมชนได้ ทั้งด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชน ด้านอาชีพจากรายได้ที่มั่นคง และด้านสวัสดิการชุมชนที่จะเพิ่มคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างยั่งยืน ชุมชนหลายแห่งสามารถจัดการแก้ไขปัญหาการมีทรัพยากรอันจำกัดได้เอง ด้วยการจัดทำข้อตกลงหรือกติกาการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งคนในแต่ละชุมชนมีการร่วมมือกัน เพื่อจัดการบริหารทรัพยากรที่แตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละชุมชน (Ostrom, 1999; Ostrom & Gardner, 1993) โดยแนวทางหนึ่งในการจัดการตนเองเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงของชุมชน คือ การสร้างทุนทางเศรษฐกิจในชุมชน ได้แก่ กองทุนชุมชนเพื่อจัดสวัสดิการชุมชน อาทิ การพัฒนา ดูแลและปรับปรุงแหล่งน้ำชุมชน การสนับสนุนการศึกษา การฝึกอบรม ช่วยดูแลคำปรึกษาพยาบาล สนับสนุนการจัดงานประเพณี เพื่อให้ความช่วยเหลือดูแลกัน สวัสดิการชุมชนไม่ใช่เพียงแคการช่วยเหลือทางการเงิน แต่ยังเป็นการส่งเสริมกำลังใจ การดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม โดยกระบวนการจัดสวัสดิการชุมชนเกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชน ภายใต้แนวคิดการช่วยเหลือกัน ทั้งทางตรงและทางอ้อม (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2558) การจัดการสวัสดิการชุมชนจึงมีความลึกซึ้งและมีคุณค่ายิ่งในการสร้างระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่สอดคล้องกับวิถีท้องถิ่นไทย ซึ่งองค์กรการเงินท้องถิ่นต่างมีบทบาทต่อเศรษฐกิจฐานรากและมีความสำคัญต่อคุณภาพชีวิตและสังคมในระดับรากฐาน (สฤณี อาชวานันทกุล และ บัณฑิต โพชนุกูล, 2556) ในขณะที่การพัฒนาชุมชนที่ต้องพึ่งพาการเกษตรเป็นแหล่งที่มาของรายได้หลัก หรือเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารในชุมชนให้เกิดความยั่งยืนนั้น จำเป็นที่จะต้องเชื่อมโยงกิจกรรมสวัสดิการชุมชนให้เอื้อต่อการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการน้ำและสนับสนุนการประกอบอาชีพ เพื่อให้เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชนได้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540) ซึ่งในปัจจุบัน สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) และมูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ มุ่งเสริมสร้างให้เกิดพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ ตามแนวพระราชดำริ และเป็นแบบอย่างในการพัฒนาตามหลักทฤษฎีใหม่ ด้วยการดำเนินงานด้านการจัดการน้ำชุมชนเพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำ อาหารและเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงการพัฒนาคนและเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การขยายผลเชิงพื้นที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนด้วยตนเอง โดยใช้กองทุนชุมชนเป็นสวนสำคัญในกระบวนการสร้างเศรษฐกิจชุมชนแบบครบวงจรในระดับชุมชน การเสริมสร้างขบวนการชุมชนให้เข้มแข็งและสามารถเชื่อมโยงประโยชน์จากปัจจัยแวดล้อมระดับมหภาค ไปถึงคนในชุมชนได้จะต้องพัฒนาระบบการเงิน ที่สนับสนุนเศรษฐกิจฐานรากจากชุมชนที่มีความพร้อมให้มีโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุนอย่างยั่งยืน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2566) และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559) ซึ่งใช้ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมในสังคม ที่มีเป้าหมายหนึ่งในการพัฒนา คือ การลดช่องว่างรายได้ระหว่างกลุ่มคนและพื้นที่ต่างๆ รวมทั้งเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้เศรษฐกิจฐานรากและ

สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้ผู้ประกอบการรายย่อยและชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี, 2554) ซึ่งเป็นการที่รัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจรายย่อย ทั้งนี้ การมีสถาบันการเงินรายย่อยหรือกองทุนชุมชน ถือเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญที่จะช่วยสร้างเศรษฐกิจระดับชุมชน สนับสนุนให้คนจนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ โดยการปล่อยสินเชื่อรายย่อยซึ่งสถาบันการเงินรายย่อยที่ค่อนข้างมีบทบาท คือ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ อย่างไรก็ตามกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ยังไม่สามารถแก้ปัญหานำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจรายย่อยได้และมีได้ช่วยแก้ไขปัญหาคะดกของประชาชนอย่างยั่งยืน (นิภาวัลย์ พุทธิไทยรัช และคณะ, 2565) การเข้าถึงบริการทางการเงินเชื่อมโยงไปสู่โอกาสในการออมและการได้รับเงินทุนเพื่อการประกอบอาชีพ ดังนั้น การเข้าถึงบริการทางการเงินของประชาชน จึงถือเป็นหนึ่งในปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันทางการเงิน และสามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำโดยรวม การเข้าถึงบริการทางการเงินช่วยยกระดับความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนในระดับฐานราก ตลอดจนลดช่องว่างความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ยังเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศอีกด้วย (โชคลาภ มั่นคง, 2565)

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า การจัดการกองทุนชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและส่งต่อการสร้างความยั่งยืนในการจัดการน้ำชุมชน แม้จะมีการกล่าวถึง ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการน้ำจนเป็นต้นแบบได้และมีกองทุนชุมชนที่เข้มแข็ง เช่น ชุมชนตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี แต่ยังไม่มีการศึกษาเพื่อถอดบทเรียนการจัดการกองทุนชุมชนต้นแบบตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และพัฒนารูปแบบตัวชี้วัดการจัดการกองทุนชุมชนเพื่อการขยายผลอย่างชัดเจน การศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบตัวชี้วัดการจัดการกองทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาฯนี้ จึงช่วยเติมเต็มช่องว่างทางความรู้ (Knowledge gap) และจะเป็นเครื่องมือสนับสนุนการพัฒนากองทุนชุมชนในวงกว้างได้อย่างเป็นระบบ

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

- 1) ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) คัดเลือกพื้นที่วิจัยที่เป็นชุมชนต้นแบบที่สามารถเป็นแบบอย่างในการบริหารจัดการกองทุนชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ ซึ่งครอบคลุมการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ตั้งแต่การจัดการน้ำชุมชน การพัฒนากลุ่มอาชีพ การจัดการกลุ่มออมทรัพย์หรือกองทุนชุมชน และการจัดสวัสดิการชุมชน โดยสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) และมูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่สนับสนุนการพัฒนาชุมชนตามแนวพระราชดำริ ได้คัดเลือกชุมชนต้นแบบ 4 ชุมชนจากบริบทภูมิสังคมที่หลากหลายเพื่อเป็นพื้นที่วิจัย ได้แก่

1. ชุมชนตำบลคงขี้เหล็ก อำเภอมะนัง จังหวัดปราจีนบุรี
2. ชุมชนบ้านน้ำปาก ตำบลตาลชุม อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน
3. ชุมชนบ้านปากซวด ตำบลพะแสง อำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
4. ชุมชนบ้านโคกลำดัม-แสงอร่าม ตำบลกุดหมากไฟ อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

- 3) เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) และการจัดประชุมกลุ่ม (Focus group discussions) ผู้เชี่ยวชาญ 16 คน และผู้ให้ข้อมูลสำคัญอีกชุมชนละ 10 -15 คน

รวม 102 คน โดยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) จากหน่วยงานและชุมชนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการกองทุนชุมชน เพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ กระบวนการบริหารจัดการกองทุนชุมชน ทั้งในระดับนโยบายและชุมชน ทั้งนี้ จำนวนกลุ่มตัวอย่างเป็นไปตามหลักการ Rules of Thumb ของ Nastasi and Schensul (2548) (อ้างใน ประไพพิมพ์ สุธีวสินนทร์ และประสพชัย พสุนนท์, 2559) ที่กำหนดขนาดตัวอย่างในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพในการสนทนากลุ่มประมาณ 5-10 คน และการสัมภาษณ์เชิงลึก 5 - 30 คน หรือจนกว่าจะได้ข้อมูลที่อิ่มตัว ทั้งนี้ สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ และผู้นำชุมชนร่วมกันคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและแบบวิเคราะห์เนื้อหา

4) ถอดบทเรียนการดำเนินการกองทุนชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

5) พัฒนารูปแบบ ตัวชี้วัดการจัดการกองทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชา

6) ทดลองใช้ “ร่าง” รูปแบบตัวชี้วัดในชุมชนแบบอย่าง 3 ชุมชน เพื่อทดสอบประสิทธิภาพการใช้เครื่องมือ เพื่อให้มั่นใจว่า รูปแบบตัวชี้วัดการจัดการกองทุนชุมชนสามารถนำไปใช้ได้จริง โดยชุมชนแบบอย่างที่เป็นพื้นที่ทดสอบ ได้แก่ 1. ชุมชนคลองรังสิต อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี 2. ชุมชนป่าภูเก้า ภูกระแต อำเภอเวียงชัย จังหวัดขอนแก่น และ 3. ชุมชนตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

7) ปรับปรุง และสรุปรูปแบบตัวชี้วัดในการจัดการกองทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชา

8) พัฒนาชุดหลักสูตรฝึกอบรม สำหรับหน่วยงาน ผู้นำชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย

จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

การวิจัยในครั้งนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยจาก คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ หมายเลขการรับรอง 2023/0030

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบไปด้วย 2 เงื่อนไขพื้นฐาน คือ ความรู้และคุณธรรม 3 หลักการแห่งความพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เพื่อให้เกิดความสมดุล พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงใน 4 มิติ ได้แก่ มิติวัตถุหรือเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ผลการถอดบทเรียนการจัดการกองทุนชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า กองทุนชุมชนต้นแบบมีแนวทางการบริหารจัดการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ เริ่มต้นที่แกนนำ ผู้จัดตั้งกองทุน หรือคณะกรรมการบริหารกองทุนเป็นผู้ที่มีคุณธรรมได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน โดยคุณธรรมสำคัญ ได้แก่ มีธรรมภิบาล ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ทำงานอย่างเปิดเผยและโปร่งใส มีระเบียบวินัย เคารพกฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีจิตสาธารณะ เสียสละ และเป็น

แบบอย่างที่ดี คุณธรรมเหล่านี้ คือ รากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนกองทุนชุมชนไปบนเส้นทางแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน และแกนนำหรือคณะกรรมการบริหารกองทุนยังต้องมีความรู้ที่ถูกต้องใน 3 เรื่อง ได้แก่ รู้จักชุมชน รู้จักสมาชิก รู้เรื่องการบริหารจัดการกองทุน สรุปรายละเอียดได้ ตามตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 ผลการถอดบทเรียนด้านคุณธรรมและความรู้ของกองทุนชุมชนต้นแบบ

เงื่อนไขคุณธรรม	
คุณธรรม	มีธรรมาภิบาล ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ทำงานอย่างเปิดเผยและโปร่งใส มีระเบียบวินัย เคารพกฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีจิตสาธารณะ เสียสละ และเป็นแบบอย่างที่ดี
เงื่อนไขความรู้	
1. รู้จักชุมชน	รู้ข้อมูลของชุมชนที่ชัดเจน ทั้งข้อมูลด้านทรัพยากรพื้นฐาน ศักยภาพของชุมชน รวมทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของชุมชน
2. รู้จักสมาชิก	รู้ข้อมูลพื้นฐานของสมาชิก และรู้ศักยภาพของสมาชิก
3. รู้เรื่องการบริหารจัดการกองทุนชุมชน	มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการกองทุน และกฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ มีความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพหรือกิจกรรมที่เป็นแหล่งรายได้ของกองทุน รู้สถานการณ์เศรษฐกิจในชุมชน รู้จักใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

กองทุนชุมชนที่มีความเข้มแข็ง นอกจากคณะกรรมการบริหารกองทุนจะมีคุณธรรมพื้นฐานและความรู้ที่ถูกต้องแล้วเป็นพื้นฐานสำคัญแล้ว ในการวางแผนและการตัดสินใจ ยังเป็นไปตาม 3 หลักการแห่งความพอเพียง ทั้งด้านความพอประมาณที่ให้ความสำคัญกับการจัดสรรทรัพยากรและศักยภาพในชุมชนอย่างเหมาะสมเพื่อให้พึ่งพาตนเองได้ ทั้งด้านการจัดการน้ำ การประกอบอาชีพ การจัดสวัสดิการชุมชน ลดการพึ่งพาจากภายนอก ความมีเหตุผล ที่มีการพิจารณาเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในระยะสั้นและระยะยาวเสมอ และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คือ มีแผนบริหารความเสี่ยงและเงินสำรองที่เพียงพอ ตามรายละเอียดที่แสดงในตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 ผลการถอดบทเรียนตามหลักการแห่งความพอเพียงของกองทุนชุมชนต้นแบบ

หลักการแห่งความพอเพียง	การวางแผนและการบริหารจัดการกองทุนชุมชน
ความพอประมาณ	ใช้ทรัพยากรทางการเงินในชุมชน เพื่อลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก จัดสรรอย่างพอเหมาะพอดี ไม่มากเกินไป ไม่น้อยทั้งในเรื่องการวางแผน จัดสรรเงินกองทุน การจัดสวัสดิการ การกำหนดอัตราดอกเบี้ย เบี้ยปรับ สิทธิประโยชน์ต่างๆ อย่างพอเหมาะพอดี ใช้ศักยภาพของกองทุนและสมาชิกเพื่อการพัฒนาอาชีพและรายได้ของสมาชิกและชุมชน ใช้ศักยภาพร่วมของเครือข่ายในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด
ความมีเหตุผล	ต้องรู้สาเหตุ ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ต้องคำนึงผลที่จะเกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาว สมาชิกของกองทุนจึงต้องกำหนดเป้าหมายของกองทุนร่วมกัน และเป้าหมายต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของสมาชิกและชุมชน รวมทั้งต้องเป็นไปเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน
การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี	ต้องพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงหรือความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นอยู่เสมอ กองทุนชุมชนจึงต้องมีการสำรองเงินเผื่อฉุกเฉินอย่างเหมาะสมและสม่ำเสมอ มีรายได้ที่มั่นคง มีแผนบริหารความเสี่ยง รวมถึง ต้องมีฐานข้อมูลสมาชิกและชุมชนที่ถูกต้อง ครบถ้วน มีการสื่อสารที่ทั่วถึงและทันต่อเวลาเพื่อให้สมาชิกเข้าใจและมีแนวปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้ การบริหารงานกองทุนอย่างเปิดเผย โปร่งใสและตรวจสอบได้ ยังเป็นภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีที่จะป้องกันปัญหาการทุจริต คอร์รัปชันที่อาจเกิดขึ้นได้

ซึ่งการบริหารจัดการกองทุนชุมชนที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ส่งผลให้เกิดความสมดุลในการจัดการกองทุนชุมชนในทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม อย่างชัดเจน ทั้งการมีแหล่งเงินทุนในการประกอบอาชีพ จนมีอาชีพมีรายได้ที่มั่นคง มีเงินออมส่งกลับเข้าไปในกองทุนชุมชน จนมีทุนทางเศรษฐกิจในชุมชนที่สามารถดูแล ปรับปรุง ซ่อมแซมระบบบริหารจัดการน้ำในชุมชน จัดสวัสดิการด้านต่าง ๆ ได้ อาทิ การมีเงินขวัญถุงในแก่สมาชิกที่คลอดบุตร เจ็บป่วย หรือเสียชีวิต รวมทั้ง มีทุนในการสนับสนุนงานประเพณี การศึกษา หรือการกีฬาในชุมชน ซึ่งทำให้เกิดความรักความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ดังรายละเอียดในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ผลการถอดบทเรียน 4 มิติการพัฒนาของกองทุนชุมชนต้นแบบ

4 มิติการพัฒนา	ผลผลิต ผลลัพธ์ ผลกระทบ
วัตถุประสงค์หรือมิติเศรษฐกิจ	สมาชิกมีแหล่งเงินทุนในการประกอบอาชีพ มีเงินออม เกิดความมั่นคงทางการเงินในครัวเรือน กองทุนมีเงินสะสม มีทุนในการจัดสวัสดิการชุมชน เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจในชุมชน
สังคม	มีกิจกรรมชุมชนร่วมกัน มีการดูแล เอื้อเฟื้อ แบ่งปันซึ่งกันและกัน เกิดความรัก ความสามัคคี ความสงบสุขในชุมชน
สิ่งแวดล้อม	มีทุนในการดูแลแหล่งน้ำและทรัพยากรชุมชน เกิดการจัดสรรทรัพยากรร่วมกัน ร่วมกันอนุรักษ์ ดูแล พื้นฟูทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อม ลดการเปิดเบี่ยน ทำลายสิ่งแวดล้อม
วัฒนธรรม	เกิดวัฒนธรรมที่ดีทางการเงิน การออม มีทุนในการสนับสนุนงานประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดการสืบสานวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการสังเคราะห์ปัจจัยขับเคลื่อนการดำเนินงานของกองทุนพัฒนาชุมชน อย่างยั่งยืน พบว่า กองทุนพัฒนาชุมชนที่มีความมั่นคงเป็นกองทุนที่เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชน เช่น ต้องการมีเงินทุนเพื่อประกอบอาชีพ ต้องการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ต้องการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อทำการเกษตร ต้องการมีเงินออม ต้องการมีสวัสดิการตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เป็นต้น เมื่อสามารถจัดตั้งเป็นกองทุนได้แล้ว การจัดโครงสร้างการบริหาร เป็นปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนให้เกิดการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางการเงิน มีแหล่งรายได้ที่ชัดเจน มีรายได้มั่นคงสม่ำเสมอ มีการบริหารการเงินและจัดการความเสี่ยงอย่างเหมาะสม โปร่งใส ตรวจสอบได้ ดำเนินงานตามหลักธรรมาภิบาล เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกตามวัตถุประสงค์ของกองทุน รวมทั้ง ต้องมีส่วนร่วมและมีความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม ร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรมในท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยคณะผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบตัวชี้วัดเพื่อเป็นแนวทางการประเมินกองทุนชุมชน โดยองค์ประกอบที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนของกองทุนชุมชน ประกอบด้วย 5 มิติ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบจะมีตัวชี้วัด ดังรายละเอียด ในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 องค์ประกอบและตัวชี้วัดการจัดการกองทุนชุมชน

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
1. มิติด้านโครงสร้างและทิศทางการดำเนินงานของกองทุน	1.1. ลักษณะ ประเภทของกองทุน 1.2. การจัดตั้งกองทุน 1.3. การสนับสนุนเมื่อเริ่มกองทุน 1.4. เป้าหมายในการจัดตั้งกองทุน 1.5. แผนการดำเนินงานของกองทุน 1.6. ทิศทางการดำเนินงานของกองทุน 1.7. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกองทุน
2. มิติด้านกลไกการบริหารจัดการ	2.1. แกนนำ คณะกรรมการบริหารกองทุน 2.1.1. บทบาทหน้าที่ของกรรมการ 2.1.2. วาระ / ระยะเวลาการเป็นกรรมการ 2.1.3. องค์ประกอบของคณะกรรมการบริหารกองทุน 2.1.4. ที่มาของคณะกรรมการกองทุน 2.1.5. คณะกรรมการบริหารกองทุน 2.1.6. คุณลักษณะของคณะกรรมการบริหารกองทุน 2.2. การประชุม 2.2.1. ความสม่ำเสมอในการประชุมคณะกรรมการบริหารกองทุน 2.2.2. การเปิดเผยข้อมูลการประชุมคณะกรรมการบริหารกองทุน 2.2.3. จำนวนสมาชิกที่เข้าประชุมสามัญประจำปีครั้งล่าสุด 2.3. กฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ 2.3.1. ความเหมาะสมของกฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ 2.3.2. ความชัดเจนของกฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ 2.3.3. การรับรู้กฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ 2.3.4. การบังคับใช้กฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ 2.4. การสื่อสาร 2.4.1. การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกองทุน 2.4.2. การสื่อสารข้อมูล ข่าวสารไปยังสมาชิก 2.4.3. การรับฟังความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะจากสมาชิก
3. มิติด้านการเงิน	3.1. รายได้ของกองทุน 3.2. การใช้จ่ายเงินกองทุน 3.3. ความเสี่ยงทางการเงิน 3.4. การเปิดเผยข้อมูลทางการเงิน 3.5. แผนจัดการความเสี่ยง 3.6. ฐานข้อมูลทางการเงิน

ตารางที่ 4 (ต่อ)

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
4. มิติด้านสังคม	4.1. การจัดสวัสดิการชุมชนโดยกองทุน 4.2. สวัสดิการชุมชนที่เกิดจากกองทุน 4.3. การจัดสวัสดิการชุมชนตามความจำเป็นและความต้องการ 4.4. การจัดทำแผนสวัสดิการ 4.5. ฐานข้อมูลเพื่อจัดสวัสดิการชุมชน 4.6. จำนวนกิจกรรมสาธารณประโยชน์ที่กองทุนจัดในแต่ละปี
5. มิติด้านความยั่งยืน	5.1. สัดส่วนของครัวเรือนที่มีปัญหาหนี้สิน 5.2. สัดส่วนของครัวเรือนที่มีการออม 5.3. สัดส่วนของครัวเรือนที่มีการจดรายรับรายจ่าย 5.4. คณะกรรมการบริหารมีการอบรม สัมมนา พัฒนาตนเอง 5.5. มีกิจกรรมสร้างความรู้ พัฒนาทักษะให้แก่สมาชิก 5.6. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ดูแลสิ่งแวดล้อม 5.7. การส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน 5.8. การส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดความยั่งยืนทางการเงินในชุมชน 5.9. การส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า กองทุนชุมชนในชุมชนต้นแบบที่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกองทุนชุมชนที่มีความเข้มแข็งตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชนได้ เนื่องจากเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชน หรือระเบิดจากข้างใน เพื่อช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ต้องการมีเงินทุนเพื่อประกอบอาชีพ ต้องการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ต้องการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ต้องการมีเงินออม ต้องการมีสวัสดิการตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ต้องการมีทุนในการซ่อมบำรุงระบบน้ำชุมชน เป็นต้น สอดคล้องกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2546) ที่พบว่า การเกิดขึ้นขององค์กรการเงินชุมชนมักจะเกิดขึ้นด้วยการตอบสนองต่อความต้องการและสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน โดยเฉพาะเมื่อมีการสนับสนุนจากหลายภาคส่วน เช่น ภาครัฐ องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร หรือองค์กรที่มีเจตจำนงเพื่อสังคมและเพื่อการเสริมสร้างทักษะให้กับชุมชนในการเริ่มต้นดำเนินกิจกรรมใหม่ๆ ด้วยความเชื่อมั่นว่าการเงินชุมชนสามารถมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาและเพิ่มพลังให้กับชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมั่นคงย่อมจะทำให้ประเทศโดยรวมมีความเข้มแข็งมั่นคงได้เช่นกัน

นอกจากนี้ จากการวิจัยยังพบว่า การมีกองทุนชุมชนที่เข้มแข็งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพราะการเข้าถึงบริการทางการเงิน การสนับสนุนให้ชุมชนมีเงินฝาก เงินออม และการให้กู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพที่เหมาะสมสำหรับสมาชิก โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ห่างไกลหรือมีฐานะ

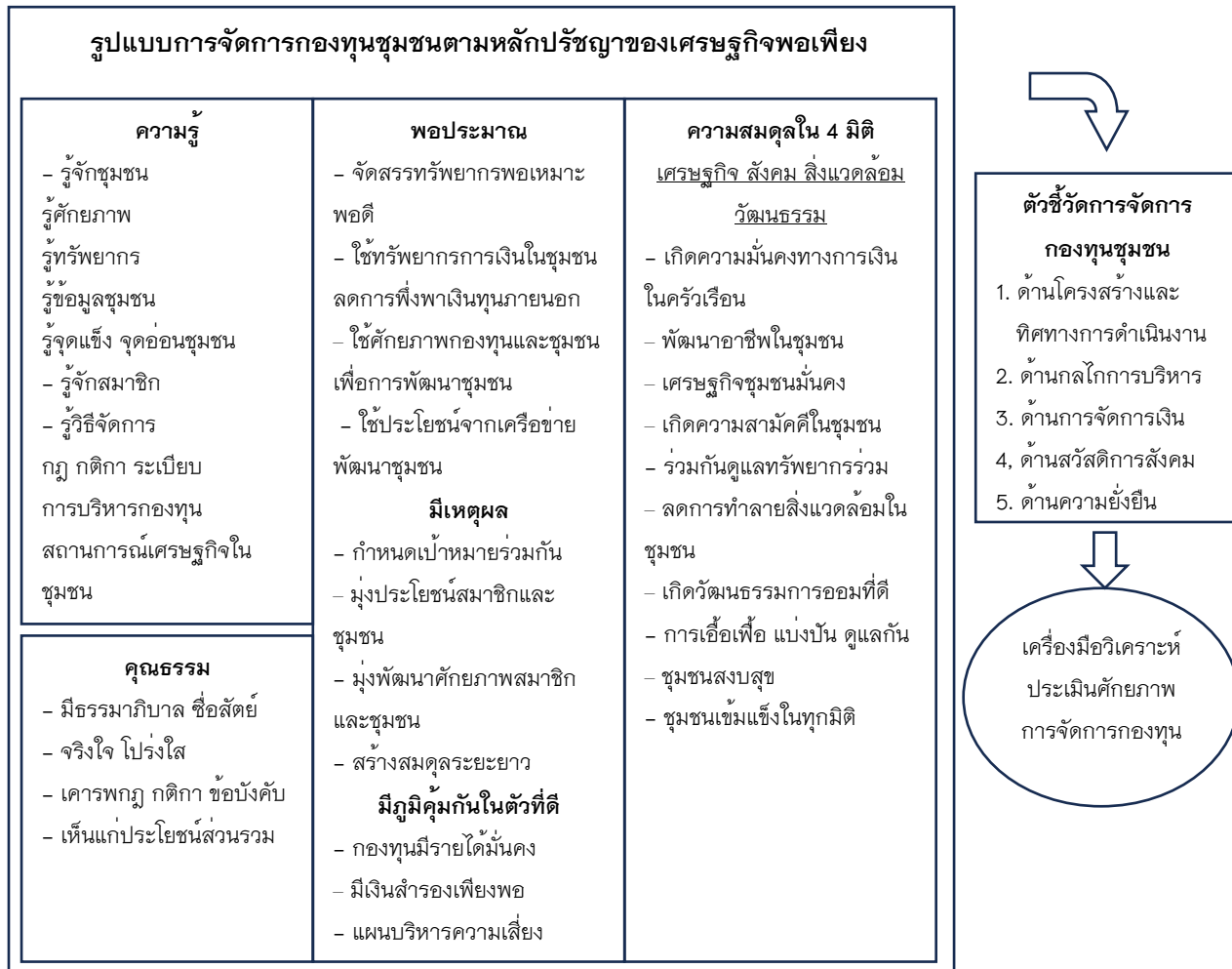
ยากจน เป็นการให้เครื่องมือที่จำเป็นเพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้อย่างยั่งยืน รวมทั้ง ยังสนับสนุนให้เกิดการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เช่น การดูแลซ่อมแซมแหล่งน้ำ การจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน การจัดสวัสดิการชุมชน การวางแผนการผลิต สอดคล้องกับ ชัยสิทธิ์ อนุชิตวรวงศ์ (2550) ที่กล่าวว่า โอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของรายย่อยเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการทำให้คนจนหลุดพ้นจากความยากจนโดยการให้กู้ยืมในเงื่อนไขที่เหมาะสมจะทำให้คนจนสามารถช่วยเหลือตัวเองได้

ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การจัดการกองทุนชุมชนเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างมากในการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาชุมชนให้เติบโตอย่างมั่นคง โดยการบริหารจัดการกองทุนมีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ การจัดการกองทุนชุมชน ต้องมุ่งเน้นการเสริมสร้างการใช้ทุนในชุมชนให้มีประสิทธิภาพและมีธรรมาภิบาล บริหารจัดการโดยคนในชุมชนเอง ที่สำคัญการบริหารจัดการกองทุนชุมชนที่ดีจะต้องมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ของสมาชิก มีแผนและกลยุทธ์เพื่อพัฒนาสมาชิกและชุมชน บริหารจัดการโดยคนในชุมชน จนเกิดพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วม เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มกันสร้างผลผลิตของชุมชน การพัฒนาทักษะทางวิชาชีพ การสร้างงานและรายได้ให้กับสมาชิก

การศึกษาวิจัยนี้ พบว่า การสร้างกลไกสนับสนุนให้กองทุนชุมชนเป็นเครื่องมือที่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนและมีพลังในการขับเคลื่อนให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้นั้น ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านโครงสร้างและทิศทางการดำเนินงานของกองทุน 2) ด้านกลไกการบริหารจัดการ 3) ด้านการจัดการการเงิน 4) ด้านการจัดสวัสดิการด้านสังคม และ 5) ด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับ สฤณี อาชวานันทกุล และ บัณฑิต โพชนุกูล (2556) ที่ได้อธิบายกระบวนการพื้นฐานขององค์กรการเงินชุมชนว่า ควรประกอบด้วย หลักการวางโครงสร้างการจัดการ หลักการบริหารความเสี่ยง หลักการจัดสวัสดิการ และหลักการสร้างการมีส่วนร่วม และยังสอดคล้องกับหลักการพัฒนากองทุนเป็นสถาบันการเงินชุมชนซึ่งจัดทำโดยสำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ที่ระบุว่า ในการบริหารจัดการกองทุนให้มีมาตรฐานและมีคุณสมบัติที่จะพัฒนาไปสู่มาตรฐานสถาบันการเงินชุมชนประกอบด้วยปัจจัยความสัมพันธ์ภายในและภายนอก ซึ่งปัจจัยความสัมพันธ์ภายในที่จะทำให้กองทุนมีมาตรฐานและมีคุณสมบัติในการพัฒนาไปสู่มาตรฐานสถาบันการเงินชุมชนนั้น ได้แก่ การที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการถือหุ้นและมีการออมอย่างสม่ำเสมอ มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ การประชุม สมาชิกมีความเข้าใจ ในการสนับสนุน และจะต้องมีคณะกรรมการที่สามารถบริหารจัดการกองทุนได้ดี โปร่งใสตรงตามวัตถุประสงค์และมติของที่ประชุม คณะกรรมการต้องมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาท ภารกิจและการบริหารจัดการ มีโครงสร้างการบริหาร และมีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบที่เป็นลายลักษณ์อักษรและปฏิบัติตามที่กำหนดไว้

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการถอดบทเรียนกองทุนชุมชนต้นแบบและพัฒนาตัวชี้วัดในการจัดการกองทุนชุมชน ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ตามแผนภาพที่ 2

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการถอดบทเรียนกองทุนชุมชนต้นแบบที่เข้มแข็ง พบว่า กองทุนชุมชนที่มีการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่แกนนำหรือคณะกรรมการบริหารกองทุนเป็นผู้ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน ว่ามีคุณธรรมเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน และมีความรู้ที่ถูกต้องในการบริหารจัดการกองทุนชุมชน ทำให้การจัดการกองทุนชุมชนเป็นไปอย่างพอประมาณ ตามทรัพยากร ตามศักยภาพของชุมชน มีเหตุมีผล มีความพยายามในการสร้างความสมดุลและความมั่นคงในระยะยาว รวมทั้งมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ที่มีแผนบริหารความเสี่ยงและมีเงินสำรองเพียงพอ ทำให้กองทุนชุมชนเข้มแข็ง (Output) สมาชิกมีความมั่นคงทาง

การเงินและการประกอบอาชีพ (Outcomes) เศรษฐกิจชุมชนมีเสถียรภาพ (Impact) รวมทั้งยังสร้างผลกระทบเชิงบวกในด้านสังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างสมดุลจากดอกผลของกองทุน

จากการพัฒนาตัวชี้วัดในการจัดการกองทุนชุมชนทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านโครงสร้างและทิศทางการดำเนินงานของกองทุน 2) ด้านกลไกการบริหารจัดการ 3) ด้านการจัดการการเงิน 4) ด้านการจัดสวัสดิการด้านสังคม และ 5) ด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทำให้เกิดเครื่องมือในการวิเคราะห์และประเมินศักยภาพในการจัดการกองทุนชุมชนซึ่งผู้นำชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้กำหนดนโยบาย นักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้อง สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นขั้นตอนได้

สรุป

จากการถอดบทเรียนการจัดการกองทุนชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และพัฒนารูปแบบตัวชี้วัดการจัดการกองทุนชุมชน เห็นได้ชัดว่าการจัดการกองทุนชุมชนเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนให้เติบโตแบบพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง โดยการจัดการกองทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชามุ่งเน้นการเสริมสร้างทุนชุมชนให้มีประสิทธิภาพและมีธรรมาภิบาลโดยคนในชุมชนเอง การจัดการกองทุนชุมชนจึงไม่ได้เป็นเพียงการสร้าง ความมั่นคงทางการเงินของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็น การรับผิดชอบต่อส่วนร่วม การจัดสวัสดิการสังคม และส่งเสริมความเป็นชุมชน จนชุมชนสามารถประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการพัฒนาด้วยกระบวนการคิด ตัดสินใจ และลงมือทำร่วมกันอย่างมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี จะช่วยเสริมหนุนให้ชุมชนเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า กองทุนชุมชนต้นแบบมีการดำเนินการที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากองทุนชุมชน จึงควรมุ่งสนับสนุนให้สมาชิกกองทุนชุมชนมีการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง จัดให้มีกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะของคนในชุมชน เช่น จัดการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพ การส่งเสริมการออม การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และจัดการความรู้ร่วมกันภายในชุมชน เป็นต้น เพื่อให้มั่นใจว่ารายได้ของคนในชุมชนจะมีความมั่นคง พร้อมรับความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้น ส่งเสริมให้มีแหล่งที่มาของรายได้ที่หลากหลายเพื่อความมั่นคงของรายได้ ส่งเสริมการออมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีของครัวเรือน โดยเน้นการส่งเสริมให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและกองทุนชุมชนตามหลักพอประมาณ มุ่งให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนตามหลักเหตุผล และดำเนินการด้วยความไม่ประมาทตามหลักการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 2 ทำให้ได้รูปแบบตัวชี้วัดในการจัดการกองทุนชุมชนอย่างยั่งยืนตามศาสตร์พระราชาเป็นผลผลิตและผลลัพธ์ ที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการขยายผลการพัฒนากองทุนชุมชนอย่างเป็นขั้นเป็นตอนได้ในวงกว้าง ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน นักวิชาการและผู้ที่สนใจสามารถนำไปใช้เป็นคู่มือในการวิเคราะห์และประเมินศักยภาพของกองทุนชุมชนเบื้องต้นได้ รวมทั้ง ชุมชนเองก็สามารถใช้ประเมินตนเอง (Self-assessment) ได้ เพื่อให้ทราบว่า มีปัจจัยหรือองค์ประกอบใดบ้าง ที่ชุมชนทำได้ดีแล้ว หรือยังต้องพัฒนาในด้านใดบ้าง นอกจากนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน และโรงเรียนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตทั้ง 8 แห่งในประเทศไทยสามารถนำไปใช้เป็นคู่มือในการจัดหลักสูตรอบรมการจัดการกองทุนชุมชนได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ถอดบทเรียนความสำเร็จและพัฒนาารูปแบบตัวชี้วัดจากกองทุนชุมชนต้นแบบในภาคการเกษตร ที่มีการบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืนตามศาสตร์พระราชา ซึ่งประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนด้วยตนเอง จนมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง มีการบริหารจัดการกองทุนชุมชน และจัดสวัสดิการชุมชนได้ครบทุกมิติ สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไป ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังกองทุนชุมชนที่มีบริบทแตกต่างกัน อาทิ กองทุนชุมชนในเมือง กองทุนในชุมชนท่องเที่ยว กองทุนชุมชนนอกภาคการเกษตร เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์. (2564). พัฒนาการเกษตรกรรมของประเทศไทย: ในมิติด้านการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต. *วารสารพัฒนศาสตร์*, 4(1), 132–162. สืบค้นจาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/article/view/252520/170967>
- จิรัฐ เจนพิงพร และ ปัญจพัฒน์ ประสิทธิ์เดชสกุล. (21 กันยายน 2565). เปลี่ยนวงจรชีวิตเกษตรกรจาก “วงจรถดถอย” สู่ “วงจรโอกาส” ตอนที่ 1. กรุงเทพฯธุรกิจ. สืบค้นจาก https://www.bot.or.th/th/research-and-publications/articles-and-publications/articles/Article_27Sep2022.html
- ชัยสิทธิ์ อนุชิตวรวงศ์. (2550). โอกาสที่จะเข้าถึงแหล่งสินเชื่อกับการลดปัญหาความยากจน. สืบค้นจาก https://tdri.or.th/wp-content/uploads/2013/02/chayasit_slide.pdf
- โชคลาภ มั่นคง. (2565). การเงินฐานราก (คนจน) กรณีศึกษาเพื่อความเป็นไปได้ในการพึ่งตนเองได้ด้วยความร่วมมือของภาครัฐและเอกชนในการพัฒนา. *วารสารเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ*, 13(25), 26–47. สืบค้นจาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/econswu/article/view/247892/170923>

- นิภาวัลย์ พุทธิไทยรัช, นภาพรณ พัฒนฉัตรชัย, ธราธร ภูพันธ์เอก, นวรัตน์ นิธิชัยอนันต์, อาภาพร บุญประสพ และ พัชรารณณ์ เกลียวแก้ว. (2565). ต้นแบบการพัฒนานวัตกรรมองค์กรการเงินชุมชนเพื่อความยั่งยืน กรณีศึกษาพื้นที่ชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอคาบเชิง จังหวัดสุรินทร์. *วารสารวิจัยวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์*, 6(3), 85-99. สืบค้นจาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jmsr/article/view/253701>
- นิรนุช ดำรงชัย. (2561). แนวทางการสร้างความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชนภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารสุขโขทัยธรรมมาธิราช*, 30(1), 92-107. สืบค้นจาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/stouj/article/download/206758/143717>
- ประไพพิมพ์ สุธีวสินนท์ และ ประสพชัย พสุนนท์. (2559). กลยุทธ์การเลือกตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ. *วารสารปาริชาติ*, 29(2), 31-48. สืบค้นจาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/parichartjournal/article/download/69461/56396/163223>
- ปราโมทย์ ไม่กล้าด. (2557). *ทางออกในการบริหารจัดการน้ำของไทย*. สืบค้นจาก <https://thaipublica.org/2014/03/water-management-solutions/>
- พันธุ์ทิพย์ นवानุช, บุศรินทร์ ใหม่รุ่งโรจน์, พัทธนันท์ สิริโชคตามณี และ พงศพล มหาวัจน์. (2565). การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรโดยชุมชน. *วารสารวิชาการวิทยาลัยสันตพล*, 8(2), 182-192. สืบค้นจาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/scaj/article/view/257741>
- สถณี อาชวานันทกุล และ ปัทมาวดี โพชนุกูล. (2556). *คู่มือองค์กรการเงินชุมชน: แนวทางการบริหารจัดการองค์กรการเงินชุมชน*. สืบค้นจาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:178592
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2546). *องค์กรการเงินชุมชน: กองทุนการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน*, หนังสือส่งเสริมความรู้ด้านการพัฒนา ชุดที่ 13. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2558). *15 ปี 15 รูปธรรม พลังองค์กรชุมชน ขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก*. สืบค้นจาก https://ref.codi.or.th/attachments/article/14313/book_15_yearscodi.pdf
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และเครือข่ายสวัสดิการชุมชน. (2563). *คู่มือบริหารกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล*. สืบค้นจาก https://web.codi.or.th/printing_media/20201215-20289/
- สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร. (2560). *พิพิธภัณฑธรรมชาติจัดการน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ พ.ศ.2560*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง*. สืบค้นจาก https://www.nesdc.go.th/ewt_w3c/ewt_dl_link.php?nid=2618
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555 – 2559*. สืบค้นจาก <https://www.nesdc.go.th/download/content/Yearend2016/Yearend2016-02.pdf>
- Ostrom, E. (1999). Coping with tragedies of the commons. *Annual Review of Political Science*, 2(1), 493–535. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.493>
- Ostrom, E., & Gardner, R. (1993). Coping with asymmetries in the commons: self-governing irrigation systems can work. *Journal of Economic Perspectives*, 7(4), 93–112. <https://doi.org/10.1257/jep.7.4.93>